

Dag Kihlblom

Född 1935, reservofficer 1957, civiljägmästare 1963 och fil kand 1975. Arbetat över 40 år i Skogsvårdsorganisationen och var där länsjägmästare dels vid Skogsvårdsstyrelsen i Stockholm och Uppsala län, dels i Jönköpings län. Publicerat flera historiska skrifter och artiklar, senast boken *Pärlälvsdalen – dess liv och natur*. Tilldelades Sällskapets Örtug 2003.

Åter till Pärlälvsdalen

*I Skogshistoriska Sällskapets årsskrift 2008 berättade jag om den nya boken *Pärlälvsdalen – dess liv och natur*, som höll på att skrivas. Artikeln handlade bland annat om livet i dalen fram till ”miljonstormen 1897” med de första kulturspåren av jägare och fiskare, skogslapparna och deras tamrenkötsel samt om tillkomsten av 30 nybyggen från slutet av 1700-talet till början av 1900-talet.*

Då boken nu är färdig kan vi gå vidare med vad som hände sedan.

Som källa har jag bl.a. gjort intervjuer med ett 60-tal personer i dalen. Boken är utgiven tillsammans med *Åtjte – Svenskt fjäll- och samemuseum* - i Jokkmokk samt stötts av Sveriges Lantbruksuniversitet, skogsnäringen och kommunen. Boken är på 280 sidor med många foton från förr och nu samt kartor och andra illustrationer.

Miljonstormen 1897

Innan marken ännu frusit, söndagen den 31 oktober 1897, drabbades Jokkmokks socken av en kraftig storm, som vräkte omkull omkring 1 miljon timmerträd. Detta blev en vändpunkt för dem, som bodde i Pärlälvens dalgång och även för livet i Jokkmokk. Revirförvaltare Otto Westerlund skrev, att ”i Jokkmokk gick man i pengar till skobanden”.

Stormen berörde främst Pärlälvens övre dalgång kring sjön Karats. Avverkningarna krävde stora arbetsinsatser, varför hela älv dalen mobiliserades, men det räckte inte. Man fick ta hjälp

av folk från hela Norrbotten men även av bl.a. finnar, västerbottningar, jämtar, hälsingar och värmlänningar. Avverkning av de vindfällda träden pågick några år in på 1900-talet.

För de stämplade träden betalades endast 1 krona och 12 öre per träd. Men Kronan gjorde dock en indirekt vinst på denna affär. Med virkesköpet följde nämligen att köparen, Öhrvikens AB, skulle bekosta flottledens upprensning, ett ganska vanskligt företag i den ovanligt steniga övre delen av Pärlälven. Därigenom förrenades Karatssjön med förut öppen flottled från Purkijaur i Lilla Lule älv dal till Piertinjaur. Utan någon kostnad från statens sida blev då betydliga virkestillgångar tillgängliga, som förut varit oåtkomliga.

Öhrvikens bolag skötte efter stormen rensning av hela Pärlälven samt avverkning och flottning. Först byggde man provisoriska stenkistor. Under nödhjälpsåren 1923 – 1927 tillkom flera kistor genom AK-arbete. Flottleden utnyttjades sedan främst av Domänverket men även av Munksund/SCA, Törefors och Jokkmokks sockenallmänning.

Skogshistoriska Sällskapet hade den 20 augusti 2009 en regional exkursion med temat Pärälvsdalen – dess liv och natur. Här berättar artikelförfattaren Dag Kihlblom om detta vid Pärälvens utlopp ur Karatsjön med fjället Jarre i bakgrunden.
Foto Georg Hedman, Luvos.

En revirförvaltares mödor

Vi skall nu följa Domänverkets revirförvaltare på Jokkmokks revir Otto Westerlund under en mödosam 15-milavandring under en tjänsteförrättning i maj två år tidigare. På den nyligen fullbordade södra landsvägen mot Älvsbyn kunde han åka med häst 1½ mil från Jokkmokks kyrkby till Vajmat. I sällskapet ingick en skogsbevakare och en gammal lappgubbe, som skulle vara vägvisare och bärare. Till närmaste nybygge i Sinkal tog man stigen över branta berg, myrar och bäckar. Nästa ställe de kom till var byn Nausta, där man fick göra upp eld för att signalera efter båt över sjön.

Nästa dag blev mödosam, då man var i gång från klockan fyra på morgonen till tolv på natten. Först roddes man till den flottningsbara Naustabäcken, där byamännens stämpling skulle ske. Sedan vandrade man genom videsnären längs bäcken för att kontrollera flottningen. Vid dess utlopp i Pärälven påträffades ”bakändan”. Här lämnades bevakaren, och Westerlund fortsatte med lappen genom den stiglösa ödemarken mot byn Piertinjaur. För att komma över den breda Vapsaajätkko måste flera träd fällas.

Väl framme vid sjön var klockan halv tolv och alla sov i gårdarna på andra sidan, trots eldande och skrikande. Efter en kall och sömlös natt ute

I den strida forsen i Pärlälven ror flottarna Nils Olsson, Jokkmokk och Gunnar Holmqvist, Norvijaur.

Foto 1964 Georg Hedman, Luvos.

i det fria försökte de igen, till en början förgäves för man trodde i byn att det var flottarfolk, som hojtade av okynne.

I Piertin vilade Westerlund några timmar, varefter de gick ut på stämpling. På eftermiddagen fortsatte man mot Luovus vid Pärlälvens utlopp ur den stora sjön Karats. Där stämplades det på kvällen, och klockan hann bli elva, innan de återkom från skogen. Det var första gången dessa avlägsna två nybyggen erhöll utstämpling, varför markägarna var synnerligen belättna.

Förrättningarna var nu avslutade, och det gällde att komma hem de sex återstående milen - men nu på en riktig gångstig, delvis t.o.m. spångad samt en mils rodd över några sjöar. Matsäcken var slut, men i Piertin bjöd en fryntlig tandlös gumma på kaffe och våfflor och sedan stekt harr, som simmade i smör. Och vilken härlig mjölk sedan, så gott som bara grädde!

Som vägvisare från Piertin till nybygget Juognajaur fick Otto Westerlund en 16-årig grovlemmad flicka som, trots hans protester, även bar hans kont på ryggen. Där träffade han en av sina kronojägare, som följde honom till Jokkmock, dit de anlände vid elvatiden på kvällen.

Varför skulle då en tjänsteman från Domän-

verket stämpla ut skog på böndernas mark? Efter avvitrning av privat mark i Västerbottens och Norrbottens lappmarker hade bönderna en mycket begränsad dispositionsrätt till denna. Skogen fick utnyttjas fritt för husbehovet av nödigt virke och bränsle. Skog till avsalu däremot skulle utsynas av en skogsstatstjänsteman. Först 1932 upphörde detta, då lappmarkens hemmansskogar inordnades under en allmän skogsvårdslag och Skogsvårdsstyrelsen i länet övertog överinseendet av dess skötsel.

Kronojägarna bodde nära averkningarna

Inom stora områden av glesbygderna i det norrländska inlandet var och är staten den helt dominerande skogsägaren, speciellt i Norrbotten. År 1883 fanns det på Norrbottens distrikt 13 revir, och inom reviren flera kronojägarebevakningar. Kronojägarna bodde ofta nära sina averknings-trakter.

I nedre delen av Pärlälvsdalen fanns från 1870 Perholmens bevakning, där kronojägaren var stationerade vid Pärlälvens utlopp i Purkijaur i Lilla Lule älvdal. Efter miljonstormen flyttades han längre upp i dalen, där averkning och flottning nu kunde ske. Från 1902 bodde kronojägaren i gården Vuojat på en udde i sjön Karats.

Därefter förflyttades han till sjön Laddonjaure, norr om älven, och bodde inneboende i fjällgenheten Laddonudden i västra delen av sjön. En särskild kronojägarebostad för Pärlälvens bevakning byggdes i den östra delen av sjön i Laddonäs. Där kom kronojägaren med familj att bo från 1906.

Till Laddonäs kom 1912 kronojägare Johan Falk från Moskosel, där både hans pappa och farfar varit kronojägare. Familjen gick därifrån upp till Laddonäs, och några vägar fanns inte då de sista milen. När Falk kom till Laddonäs hade de inga möbler, men företrädaren hade lämnat kvar en soffa och en byrå. Sedan snickrade Johan själv det som behövdes. Kronojägarebostället var ett stort hus med ett enormt kök. Det fanns inga grannar eller andra hus på Laddonäs. Närmaste bebyggelse var byn Piertin vid Pärlälven 3 km i söder. Familjen kom att uppgå till 9 barn, som nådde vuxen ålder.

Hos Falk bodde några år på 1920-talet lärarinnan Ebba Olofsson från Vittjärvi, som där undervisade i en ambulerande skola. Hon gifte sig sedan med skogsköraren Axel Hedman från Juognajaur och de bosatte sig i Luvos by, där en fast skola inrättades.

Johan Falk var ensam kronojägare och årsanställd vid Domänverket, men lönen räckte inte långt. Därför hade man tre kor och en gris och livnärde sig på fiske, kärnade smör m.m. De hade potatis, fisk, mjölk och kött av någon kalv. Då han var borta veckovis, för att se till avverkningsarna, var det arbetsamt för mamma Ida, som tillsammans med barnen fick sköta djuren och hushållsarbetet, berättar dottern Ester.

Johan Falks bevakning sträckte sig längs hela Pärlälvsdalen ända upp till sjön Peuraure i väständan, en sträcka på över 10 väglösa mil. Avverkning och drivning var de enda skogliga åtgärderna som förekom. Någon skogsodling och skogsvård skedde inte. På vintern skidade han och låg över i kronstugor. På sommaren fick han gå och ta båt över sjöarna. Falk var en snäll och vänlig människa och kanske inte så där strikt. Folk hade det fattigt, och han såg mellan fingrarna, när det var fråga om jakt och liknande.

Johan Falk i kronojägareuniform med hustrun Ida Alvida Furtenbach. Foto Dottern Ester Eriksson Engblom. Jokkmokk.

Mycket folk var i rörelse den tiden. Skogsfolk, som taxerare, for omkring och stämplade skog och bodde då på Laddonäs. De hade stämpelxor, vilka de var väldigt rädda om, så att ingen skulle kunna tjuvstämpla med dem. Där fanns också tummare, skogsarbetare, och revirförvaltaren kom ibland på besök.

Det avverkades mycket kring Laddonjaure. Timret kördes ner till sjön, och man lade bommar runt omkring. Det fanns en stor båt, som baxade och körde det över sjön. Timret lämnades i en damm, och vid den fanns flottarkojor. Det var spännande för falkungarna, när flottarna öppnade dammluckorna och virket for ner till Pärlälven och ännu längre. Det var en högtidsstund, och efteråt bjöd mamma Ida på våfflor.

Johan Falk blev pensionär 1933, endast 54 års gammal för tilltagande dövhet. Då flyttade familjen till Bäckaskog söder om Jokkmokk. Johan och Ida sålde huset 1943 och flyttade till

dottern Ragnhild i Karats by. Johan Falk dog 1952, och Ida flyttade efter några år till Jokkmokk. Hon dog vid 85 års ålder 1971.

Kronojägarbostället i Laddonäs flyttades efter 1933 till byn Piertin vid landsvägen, som byggts under 1920-talet. Kronojägarna på Pärälvens bevakning stationerades från 1956 i Jokkmokk. Förvaltare på Pärälvens revir hette då Georg Sparre, och överjägmästare på Nedre Norrbottens distrikt var Fredrik Ebeling, som 1966-74 var generaldirektör vid Skogsstyrelsen i Jönköping.

Arbetsåret för nybyggarna

När en nybyggare fick lov att slå sig ner, skulle han inom ett antal år uppodla en viss areal. Detta var ett led i statsmakternas strävan, att i övre Norrlands inland skapa fasta bosättningar för uppodling. Sädesodling gick dock dåligt norr om Polcirkeln, speciellt så högt över havet. Karatsjön med många nybyggen ligger t.ex. 414 m.ö.h.

De som allra först bodde i dalen var skogslapparna inom sina lappskatteland. De började utöka sin hushållning med getter och någon ko och blev sedan ofta de första nybyggarna. Dessutom kom inflyttande svenskar och även finnar. Människor ur de olika grupperna gifte sig ofta med varandra, och i många hem kunde man tala flera språk.

En nybyggarfamilj levde främst på boskapskötsel, fiske och jakt. Som nybyggare måste man dessutom kunna timring, snickeri, ullhantering och mycket annat. Arbetsinsatser krävdes från alla – karlar, kvinnor, barn och gamlingar. Detta innebar en arbetsfördelning mellan parterna. Om mannen eller kvinnan avled, blev det svårt för den andra parten att klara familjens uppehälle.

Ett arbetsår under 1900-talet var i korthet följande: Karlar och söner arbetade på senhösten och vintern i skogen och under våren i flottningen. Tillsammans med kvinnor och döttrar var de under sommaren sysselsatta med slätter på myrar, rånningar längs bäckar och hemma på vallen samt eventuell lite skörd av havre och

korn. Under hela året var det för männen fiske och jakt och för kvinnorna skötsel av boskap och hushåll.

Efter andra världskriget vände utvecklingen. Allt fler kunde leva enbart på lönearbete bl.a. i skogen och med vattenkraftsutbyggnad i närliggande älvar. Förtjänsten blev betydligt högre än vad fiske och myrslätter kunde ge. Ungdomarna flyttade till tätorter och husen övergavs. Befolkningen i dalen minskade under 25 år från omkring 250 personer till ett 50-tal. På 1960-talet slaktades de sista korna. Självhushållningens tid och nybyggarepoken var förbi. På 1970-talet kom barnen tillbaka, nu som fritidsboende.

Skogsarbete

Nästan alla pojkar började efter skolans slut, vid 14 års ålder, att arbeta i skogen och i flottningen. Det fanns tidigare inget annat arbete utanför småjordbruket. Vi skall följa en av dem - Olof Hedman i Luvos - som i hela sitt liv arbetade i skogen.

Olle föddes 1906 i Randijaur i Lilla Lule älvadal. Pappa Fredrik hade varit i Norge men återkom efter miljonstormen. När Olle var sju år flyttade familjen till Juognajaur - en av första nybyggena vid Pärälven. När Olles äldste son skulle börja skolan 1939 flyttade familjen till Luvos, där hans bror Axel bodde och där det fanns skola. Alla hans fyra söner började också arbeta i skogen.

Före år 1900 var det nog ganska lite avverkat i Luvos, berättar Olle. Vid Pärälven föll det hemskt mycket stormskog. Många huggare och körare kom hit, och de byggde sig koja och stall och körde vintern ut. De var ända från Piteå och andra delar av Norrland. Bröderna Jöns och Anders Bergqvist kom från Värmland och fastnade för två döttrar i byn Luvos.

Nästan alla män i Luvos by tog skogsarbete, när det erbjöds i byns närhet. De arbetade främst åt Cellulosa och Domänverket samt även för Mo & Domsjö och Jokkmokks allmänning.

Olle Hedman jobbade under sina 37 år mest åt Cellulosabolaget. Vid avverkning knallade man på med den där timmersvansen. Var det mycket snö fick man skotta med den. Sedan

Då Anders Bergqvist vid förra sekelskiftet efter stormen kom från Värmland till Österigården i Luvos fanns där tre bosättningar. När han dog 60 år senare var det 10 gårdar i byn, men en 150-årig nybyggarepok var då slut.
Foto 1964 Dag Kihlblom.

Fisket, speciellt not- och nätfiske, var betydelsefullt för nybyggarna. Här står dock Olle Hedman och spinnfiskar i Pärälven.
Foto 1970 av Olles son Georg Hedman, Luvos.

Bröderna Olle och Axel Hedman i Luvos körde alltid tillsammans i skogen.

Foto från Axels dotter Solveig Lundgren Luvos/ Gammelstad.

hade man yxa. Bågsåg använde Olle bara en höst. Vi högg endast på vintern. Om man fick en tidig drivning på hösten, kunde man dock hugga den sämsta skogen på barmark och dra ihop stockarna. Olle var mest huggare tills han var 40 år. Då köpte han häst och körde tillsammans med brodern Axel. För det mesta var det två huggare på hästen, ibland tre.

Skogsarbetet var förr väldigt primitivt och inte så bra betalt. Dessutom tillkom utan ersättning extraarbete med snöskottning och väghuggning samt att vara hantlangare vid tunning och delta när trakten avsynades.

Olle var inte mycket med i skogsvårdsarbete. Han gick med ryggspruta en sommar och sprutade löv. Ibland stämplade de någonting som kallades skärm, och när de tog hårdare lämnade de en fröträdställning med en tall på var 30:e meter.

Husbehovsvirke behövdes, när man byggde en ny lada eller något annat hus. Stängselvirke behövdes för gärdesgårdar i gränsen mellan valarna och skogen. De tog inte hem djuren från skogen på sommaren förrän efter slåttern.

Olle hade aldrig någon motorsåg i handen, för han körde häst då. Sedan blev det vägarbete tills

han blev pensionerad 1967. Olle Hedman var med och byggde vägarna till gårdarna Vuojat och Talvatis, där han var sprängarbas. De projekterades av Skogsvårdsstyrelsen och byggdes på entreprenad av några älvsbybor.

Fjällrenskötsel

Samtidigt med skogsrenskötsel pågick även fjällrenskötsel. Det var dock stor skillnad mellan den tidigare sydsamiska fjällrenskötseln och dagens, som kom med inflyttande nordsamer.

Sydsamisk renskötsel

Sydsamererna hade en mer intensiv renskötsel. De bevakade renhjorden dygnet runt under hela året. Man höll ihop familjevis, de var som en egen grupp i samebyn.

Som representant för denna kan nämnas Lars Pirak, som blev en av våra mest kända samekonstnärer. Han växte upp i ensamgården Luovvaluokta, på en gammal lappvall, under det branta sydberget Farforita vid Karatsjön. Som alla andra samepojkar började han efter skolan som renskötare och följde med renarna. Han tillhörde Tuorpons sameby. I september skedde renslakten vid Puollemäive lappläger, väster om

Lars Pirak i renhagen vid vår- och höstvistet i Parka nära hög fjällen. I handen har han kalvmärkningsknivar och över axeln en lasso med en giella (ögl) i renhorn. Foto september 1987 Lars Jarnemo, Naturfotograferna, Fjälkinge.

låg fjället Jarre söder om Karats. Sedan flyttade de med renarna österut till skogslandet. Man drev oftast renhjorden före, och pulkorna kom efter. De hade alltid kåtan med i rajden på den tiden.

Till Puollemåive återkom man i slutet av april och stannade till midsommar. Sedan följde man den gamla flyttningstigen västerut över lågfjällen till Parka lappläger. Där skedde kalvmärkning veckan efter midsommar i tre omgångar. Därefter släppte man renarna uppåt hög fjällen. I augusti var det skiljning i Parka igen, för renarna hade blandat sig med arjeplogsrenarna. Renskiljning skedde också längre västerut vid Staloluokta i Padjelanta nationalpark, där renhjordarna höll till under sommaren. Man bodde i tältkåtor, men sedan kom torvkåtorna.

De bofasta och samerna var goda vänner. Det bråk, som eventuellt uppstod, var nog längre tillbaka i tiden, särskilt när nybyggarna hade myrhässjor ute i markerna.

Under vintern lämnade samerna sina getter hos nybyggarna, som hade skaffat foder under sommaren. Skötesdjur fanns på alla ställen kring Karatssjön. För det fick de renkött som ersättning. Samerna tog med sig sina getter i rajden upp till fjällen på sommaren, för att få mjölk till barnen. Tidigare hade man mjölkat renarna. Samerna provianterade en del varor i handelsboden Luvos, när de passerade med renarna på väg till fjälls.

Nordsamisk renskötsel

Nordsamerna och den skötsel de tillämpar är på ett sätt intensiv. Om detta berättar den aktive renskötaren Lars Henrik Gunnare i Luvos. De har på vintern uppsikt över sina renar, men låter dem sommartid gå fria. Man har en kollektiv renskötsel inom samebyn.

Flyttningen av nordsamernas renhjordar från Karesuando berodde på krigsförhållandena. Där hade man på somrarna vandrat med sina renar till kusten kring Tromsö. Men gränsen mot Norge blev av politiska skäl stängd. Många samer i norra Norrbotten måste därför av betesbrist flytta sina renhjordar söderut, vissa ända ner till Härjedalen. Sammanlagt har det varit fyra flyttningståg, den sista på 1940-talet. Det fanns då ett sommarbetesområde i Padjelanta ledigt för några nya familjer i Tuorpons sameby. De passerar därifrån med sina renar vår och höst genom Pärlälvsdalen ner i skogslandet.

Idag används många tekniska hjälpmedel för att förenkla renskötelsen. För att snabbt få ihop renarna anlitas ibland helikopter, som driver ihop flockarna. Dessutom finns renskötare, som driver på backen. Hundar används dock alltjämt vid flyttningarna.

Från mitten av oktober används snöskoter. De är drivsäkra och minst två skotrar är alltid tillsammans. Transport av renhjorden på lastbil förekommer också.

Tuorpons sameby är lyckligt lottad genom

Där Pärälven rinner ur sjön Karats förändras landskapet. Sjöarna Karats, på bilden, och Peurare i västtändan kantas av lågfjäll och några vägar eller vattenkraftsutbyggnader finns inte här. Foto: Dag Kihl-blom.

tillkomsten av mycket omfattande och relativt orörda områden, såsom RFN:s provfält och naturreservatet kring Udtja skogssameby, Pärälvens fjällurskogsservat samt Sarek och Padjelanta nationalparker. En annan stor fördel är att Pärälvsdalen inte utbyggts för vattenkraftsändamål.

Naturvårdshänsynen i skogsbruket har blivit bättre och på Fastighetsverkets marker gör man hyggerna mindre. Fröträdsställningar och högskårmar påverkar inte renbetesmöjligheterna så mycket. Problem ur renkötselsynpunkt är däremot markberedning och införande av conortatall.

Friluftsliv och naturvärden

Pärälvsdalen väster om Jokkmokk börjar med Pärälven, som är en av de större orörda älvarna i regionen med små forsar och mellanliggande lugnvatten, kallade sel. Älven har sitt utlopp i sjön Purkijaure i Lilla Lule äldal och är en fem mil lång skogsälv upp vid Karatssjöns utlopp vid Luvosluspen. Hit, i mitten av dalen, finns väg. Sedan är det båt och vandrarkängor som gäller.

Här öppnar sig fjällvärlden med lågfjällsutlöpare från Sarekmassivet, som skymtar i fjärran. Efter en båtfärd på tre mil över Karats

vidtar forssträckor förbi byn Lillelet och fram till sjön Peuraure. I dess västända är vi framme vid högfjällen och Kungsleden, två mil söder om Kvikkjokk. Större delen av dalen ligger alldeles norr om polcirkeln med midnattssol och norrsken.

Nästan all skog i dalen har tidigare mer eller mindre används av skogslappar, fjällsamer och nybyggare samt under 1900-talet även av skogsbruket. Detta är kanske något, som dagens människor inte har kännedom om. Älven är kanske mest känd för sin rika förekomst av pärlmusslor. Detta bidrog till att dalen räddades från vattenkraftsutbyggnad på 1960-talet. Pärälvsdalens fritidsvärden idag är främst för friluftsliv och fritidsfiske samt för skönhetsupplevelser och stillhet. Pärälven och sjöarna har lämnats orörda, och fjällhedarna är lättgångna.

Naturreservaten Pärälvens fjällurskog och Udtja har stora naturvetenskapliga kvalitéer och utgör en länk i den svenska fjällkedjan. Sammanlagt uppgår de till hela 265 000 ha, vilket motsvarar halva arealen i Hallands län. En stor del ligger i Pärälvsdalen. Detta, och att älven och sjöarna lämnats orörda, innebär goda förutsättningar för framtiden – att Pärälvsdalens värden för friluftsliv och miljö kan bibehållas och utvecklas. □